

<https://doi.org/10.62837/2025.8.282>

FATİMƏ İBRAHİMOVA
ADU
Rəşid Behbudov
fatimaibrahimova1@gmail.com

İNGİLİS DİLİNDƏ HECA MƏSƏLƏSİNİN FONOLOJİ VƏ PROSODİK ASPEKTLƏRİ XÜLASƏ

Heca dilçilikdə ən qədim, eyni zamanda ən çox mübahisə doğuran anlayışlardan biridir. Müxtəlif dillərdə heca anlayışının fonetik əsasları birmənalı qəbul edilsə də, onun fonoloji statusu və dilin strukturunda tutduğu mövqe üzərində ciddi mübahisələr hələ də davam etməkdədir. İngilis dili bu müzakirələrin mərkəzində duran əsas dillərdən biridir. Bunun səbəbi ingilis dilinin fonotaktik qaydalarının mürəkkəbliyi, samit yığınlarının geniş istifadəsi, vurğulu və intonasiyanın heca ilə qarşılıqlı əlaqəsi, həmçinin dialektlərarası fərqlərin çoxluğuudur. Məsələnin aktuallığı həm nəzəri, həm də praktiki aspektlərlə bağlıdır. Bir tərəfdən, fonologiya elmi hələ də hecanın dəqiq tərifini və universal modelini təqdim edə bilməmişdir.

Digər tərəfdən isə hecanın düzgün təhlili ikinci dil öyrənənlər üçün tələffüz, ritm və prosodiyanın mənimsənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan, ingilis dilində heca məsələsinin araşdırılması yalnız abstrakt nəzəri mübahisə deyil, həm də tətbiqi lingvistika üçün zəruri bir tədqiqat sahəsidir. Bu məqalənin məqsədi ingilis dilində heca anlayışının müasir fonoloji nəzəriyyələr kontekstində təhlil edilməsi, həmçinin konkret dil faktlarının işığında (söz nümunələri və fonetik transkripsiyalar əsasında) heca sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi problemlərinin işıqlandırılmasıdır.

İngilis dilində heca məsələsi fonologiyanın ən çətin və hələ də müzakirə olunan problemlərindən biridir. Heca yalnız fonetik struktur deyil, həm də prosodik sistemin, vurğu və ritm mexanizmlərinin ayrılmaz hissəsidir. Müxtəlif nəzəriyyələr: Onset-Rhyme modeli, Moraic Theory, Optimality Theory, Government Phonology və CV Phonology hecanı fərqli prinsiplərlə izah etməyə çalışsa da, onların heç biri bütün halları qaneəddici şəkildə əhatə edə bilmir. Təcrübi təhlillər göstərir ki: İngilis dilində onset və codada mürəkkəb konsonant yığınlarının mövcudluğu universal fonoloji modellərə meydan oxuyur. Samitlərin nucleus funksiyası daşması klassik nəzəriyyələrin çərçivəsini aşır. Beləliklə, hecanın izahı yalnız bir nəzəriyyəyə əsaslanaraq mümkün deyil; müxtəlif modellərin inteqrasiyası zəruridir.

Açar sözlər: açığ heca, qapalı heca, sait, samit, nüvə.

Hecanın fonologiyada izahı üçün müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Ən çox müzakirə edilən nəzəriyyələrə aşağıdakılar daxildir:

1. Onset-Rhyme modeli – Bu modelə görə, hər bir heca onset (hecanın başlanğıcı), nucleus (nüvə) və coda (son hissə) bölmələrindən ibarət ola bilər. Məsələn, cat sözündə [k] onset, [æ] nucleus, [t] isə codadır. Bu model ingilis dilində heca strukturunu izah etməkdə geniş istifadə olunur, lakin müəyyən hallarda kifayət qədər effektiv deyil.

2. Moraic Theory (Mora nəzəriyyəsi) – Bu nəzəriyyəyə görə, hecanın “ağırlığı” moralarla ölçülür. Açıq hecalar (məsələn, go) bir mora, qapalı hecalar (məsələn, got) iki mora hesab olunur. İngilis dilində vurğu və ritmin müəyyənləşməsində mora anlayışı xüsusi rol oynayır.

3. Optimality Theory (OT) – Müasir fonologiyanın ən təsirli modellərindən biri olan OT hecanı universal məhdudiyyətlər və onların iyerarxiyası əsasında izah edir. İngilis dilində samit yığınlarının icazə verilməsi və ya məhdudlaşdırılması bu nəzəriyyə çərçivəsində daha çevik şəkildə açıqlanır.

4. Government Phonology və CV Phonology – Bu yanaşmalar heca strukturunu sadələşdirməyə çalışır və əsas fonoloji vahidi CV ardıcılığı kimi qəbul edir. İngilis dilində mürəkkəb heca strukturlarını izah etməkdə bu nəzəriyyələrin rolu xüsusi maraq kəsb edir. [1,s.41]

İngilis dili dünya dilləri arasında ən mürəkkəb heca strukturlarından birinə malikdir. Əksər dünya dillərində heca ən çox (C)V(C) tipli quruluşda olur (burada C – samit, V – sait). Lakin ingilis dilində həm onset, həm də coda hissəsində çoxsaylı samit yığınları müşahidə edilir. Bu xüsusiyyət heca sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsini çətinləşdirir və müxtəlif fonoloji nəzəriyyələr üçün sınaq meydanı rolunu oynayır. [2,s.66]

Onset – hecanın əvvəlində yerləşən samit və ya samitlər qrupudur. İngilis dilində onset bir neçə samitdən ibarət ola bilər.

- play → [pleɪ] – onsetsdə iki samit (pl)
- street → [stri:t] – onsetsdə üç samit (str)
- splash → [splæʃ] – onsetsdə üç samit (spl)

Lakin bu yığınların hamısı məhdudiyyətsiz deyil. Fonotaktik qaydalar müəyyən edir ki, məsələn, [tl-] və ya [dl-] kimi kombinasiyalar ingilis dilində onsetsdə mövcud ola bilməz, baxmayaraq ki, digər dillərdə (məsələn, rus dilində) mümkündür.

Nüvə hecanın əsas hissəsi sayılır və adətən saiddən ibarət olur. Lakin ingilis dilində bəzi hallarda [l], [n], [m] kimi sonorant samitlər də nüvə funksiyasını daşıya bilər.

- bottle → [ˈbɒt.l̩]
- button → [ˈbʌt.n̩]
- rhythm → [ˈrɪð.m̩]

Bu fenomen “samit heca nüvəsi” kimi tanınır və ingilis dilinin fonoloji sistemində mühüm xüsusiyyətlərdən biridir. [3,s.81]

Coda hecanın son hissəsini təşkil edir. İngilis dilində codada çoxlu samit yerləşə bilər. Bu xüsusiyyət bir çox dillə müqayisədə qeyri-adi hesab olunur:

- text → [tekst] – codada üç samit (kst)
- helped → [helpt] – codada üç samit (lpt)
- glimpsed → [glɪmpst] – codada dörd samit (mpst)
- strengths → [streŋkθs] – codada dörd samit (ŋkθs)

Bu tip sözlər heca bölgüsündə xüsusi problemlər yaradır, çünki bəzi nəzəriyyələr belə ağır coda yığınlarını “təbii-dən kənar” hesab edir və onları struktur baxımından xüsusi izah etməyə çalışır. [4,s.51]

İngilis dilində açıq və qapalı hecalar saıtların tələffüzünə birbaşa təsir göstərir:

- Açıq heca → saıt adətən uzanır və ya diftonga çevrilir: go [gəʊ]
- Qapalı heca → saıt qısalır: got [gɒt]

Bu fərq həm fonetik səviyyədə, həm də morfofonoloji səviyyədə (məsələn, cəm şəkilçilərinin əlavə olunması zamanı) mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Hecalararası səs anlayışı müəyyən bir samitin eyni vaxtda iki hecaya aid olması ilə bağlıdır. İngilis dilində bu hadisə xüsusilə intervokal mövqedə [p], [t], [k], [b], [d], [g] kimi samitlərdə müşahidə edilir. Məsələn:

- happy → [ˈhæ.pi] və ya [ˈhæp.i]
- better → [ˈbet.ə] və ya [ˈbe.tə]

Burada [p] və [t] həm əvvəlki hecanın codası, həm də sonrakı hecanın onsetsi kimi qəbul edilə bilər. Bu cür halların şərhə fonologiya üçün mühüm çətinliklər yaradır. Onset-Rhyme modelində ambisillabiklik qeyri-təbii sayılır, lakin Optimality Theory çərçivəsində məhdudiyətlərin iyerarxiyası əsasında bu fenomen izah olunur. [5,s.56]

Yenidən hecalaşma ingilis dilində sözlər arasında və ya morfemlərin birləşməsi zamanı heca sərhədlərinin dəyişməsi hadisəsidir. Bu fenomen xüsusilə sürətli nitqdə müşahidə olunur:

- extra → [ˈek.strə] və ya [ˈeks.trə]
- going to → [ˈgəʊ.ɪŋ.tə] → [ˈgən.ə] (“gonna”)

Burada samit bir hecadan çıxaraq digər hecaya keçir. Bu cür hadisələr göstərir ki, heca sərhədləri yalnız statik struktur deyil, həm də danışmada dinamik proseslərin təsiri altındadır. [6,s.89]

Xaricdə qalan vahidlər nəzəriyyəsinə görə, bəzi hecalar və ya segmentlər ritmik quruluşdan “kənarlaşdırılır”. İngilis dilində bu xüsusiyyət xüsusilə vurğunun təyininə mühüm rol oynayır. Məsələn:

- America → [ə.ˈmɛ.rɪ.kə]

Burada son [ə] zəif heca hesab olunur və ritmik quruluşda nəzərə alınmır.

- banana → [bə.ˈnɑː.nə]

Birinci zəif heca vurğu bölgüsündə nəzərə alınmır. Bu hadisə göstərir ki, ingilis dilində heca yalnız fonoloji struktur deyil, həm də prosodik sistemin (vurğu, ritm, intonasiya) bir hissəsidir. [7,s.94]

Misallara baxaq:

1. Strengths [streŋkθs]. Bu söz ingilis dilində ən mürəkkəb coda strukturlarından birini nümayiş etdirir. Codada dörd samit (ŋkθs) yerləşir. Onset-Rhyme modeli: [str] onset, [e] nüvə, [ŋkθs] coda. Lakin belə coda modelin “klassik” formasına uyğun gəlmir və çox vaxt “işarələnmiş” struktur kimi şərh olunur. Moraic nəzəriyyə: Coda hissəsindəki çoxsaylı samitlər morik baxımdan çəkini artırmır, yalnız nüvənin açıq və ya qapalı olması önəmlidir. Buna görə strengths iki mora sayılır (qısa sait + qapalı heca). Optimallıq Nəzəriyyəsi: Burada Markedness məhdudiyəti (əksər dillərdə belə codaların yolverilməzliyi) Faithfulness (dildə real formaların qorunması) ilə toqquşur. Nəticədə ingilis dilində bu struktur icazəli olur. [8,s.32]

2. Bottle [ˈbɒt.l̩]. Bu söz “samit nüvəsi” fenomenini göstərir. Onset-Rhyme modeli: İkinci hecanın nüvəsi sait deyil, [l̩] sonorantdır. Model bunu izah etməkdə çətinlik çəkir. Moraic nəzəriyyə: [l̩] ayrıca mora daşıya bilər, beləliklə heca çəkisi balanslaşdırılır. Government Phonology: Burada sonorantın nüvə funksiyası qəbul edilir, çünki CV ardıcılığında sait və ya sonorant hər ikisi “vokaliklik” funksiyasını daşıya bilər. [9,s.35]

ƏDƏBİYYAT

1. Lehiste I. Suprasegmentals. C., 1970.
2. Gussenhoven C., Jacobs H. Understanding Phonology. L., 2011.
3. Kenworthy J. Teaching English Pronunciation. N.Y., 1987.
4. Collins B., Mess I. Practical Phonetics and Phonology. L., 2013.
5. Reed M., John L. The Handbook of English Pronunciation. S., 2015.
6. Roach P. English Phonetics and Phonology. C., 2000.
7. Gordon M. Syllable Weight: Phonetics, Phonology, Typology. R., 2007.
8. Hayes B. Metrical Stress Theory: Principles and Case Studies. C., 1995.
9. Hulst H. Word Stress: Theoretical and Typological Issues. L., 2014.

Ф.Ибрагимова

ФОНОЛОГИЧЕСКИЕ И ПРОСОДИЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ СИЛЛАБИКИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Слог – одно из древнейших и наиболее спорных понятий в языкознании. Хотя фонетические основы понятия слога однозначно приняты в разных языках, серьезные споры о его фонологическом статусе и месте в структуре

языка продолжают до сих пор. Английский язык – один из главных языков, находящихся в центре этих дискуссий. Это обусловлено сложностью фонотактических правил английского языка, широким использованием согласных кластеров, взаимодействием ударения и интонации со слогом, а также обилием междиалектных различий. Актуальность проблемы связана как с теоретическими, так и с практическими аспектами. С одной стороны, наука фонология до сих пор не смогла дать точного определения и универсальной модели слога.

С другой стороны, правильный анализ слога имеет большое значение для освоения произношения, ритма и просодии у изучающих второй язык. В связи с этим изучение слога в английском языке представляет собой не только абстрактную теоретическую дискуссию, но и необходимую область исследований прикладной лингвистики. Цель данной статьи — проанализировать понятие слога в английском языке в контексте современных фонологических теорий, а также пролить свет на проблемы определения границ слогов с учётом конкретных языковых фактов (на основе примеров слов и фонетических транскрипций).

Проблема слогов в английском языке является одной из самых сложных и до сих пор обсуждаемых проблем фонологии. Слог - это не только фонетическая структура, но и неотъемлемая часть просодической системы, ударения и ритмических механизмов. Хотя различные теории: модель Onset-Rhyme, теория Moraic, теория оптимальности, правительственная фонология и фонология CV пытаются объяснить слог с помощью разных принципов, ни одна из них не может охватить все случаи удовлетворительно. Экспериментальный анализ показывает, что: Наличие сложных согласных кластеров в onset и coda в английском языке бросает вызов универсальным фонологическим моделям. Тот факт, что согласные выполняют функцию ядра, выходит за рамки классических теорий. Таким образом, объяснение слога невозможно на основе только одной теории; необходима интеграция различных моделей.

Ключевые слова: открытый слог, закрытый слог, гласный, согласный, ядро.

F.Ibrahimova

PHONOLOGICAL AND PROSODICAL ASPECTS OF THE SYLLABICAL PROBLEM IN ENGLISH SUMMARY

Syllable is one of the oldest and most controversial concepts in linguistics. Although the phonetic foundations of the concept of syllable are unambiguously accepted in various languages, serious disputes over its phonological status and

position in the structure of the language are still ongoing. English is one of the main languages at the center of these discussions. This is due to the complexity of the phonotactic rules of the English language, the widespread use of consonant clusters, the interaction of stress and intonation with the syllable, as well as the abundance of inter-dialectal differences. The relevance of the issue is related to both theoretical and practical aspects. On the one hand, the science of phonology has not yet been able to provide a precise definition and universal model of the syllable.

On the other hand, the correct analysis of the syllable is of great importance for the acquisition of pronunciation, rhythm and prosody for second language learners. In this regard, the study of the syllable in English is not only an abstract theoretical debate, but also a necessary area of research for applied linguistics. The aim of this article is to analyze the concept of the syllable in English in the context of modern phonological theories, as well as to shed light on the problems of determining syllable boundaries in the light of concrete linguistic facts (based on word examples and phonetic transcriptions).

The issue of syllables in English is one of the most difficult and still debated problems of phonology. The syllable is not only a phonetic structure, but also an integral part of the prosodic system, stress and rhythm mechanisms. Although various theories: Onset-Rhyme model, Moraic Theory, Optimality Theory, Government Phonology and CV Phonology try to explain the syllable with different principles, none of them can cover all cases satisfactorily. Experimental analyses show that: The presence of complex consonant clusters in onset and coda in English challenges universal phonological models. The fact that consonants carry the nucleus function goes beyond the framework of classical theories. Thus, the explanation of the syllable is not possible based on only one theory; the integration of various models is necessary.

Key words: open syllable, closed syllable, vowel, consonant, nucleus.

**Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent Nailə İbrahimova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.**